

LIPOVA IN THE HISTORY OF TRANSYLVANIA IN THE FIRST HALF OF CENTURY XVI

Sorin Bulboacă

Assoc. Prof., PhD, "Vasile Goldiș" Western University of Arad

Abstract: In the Middle Ages, Lipova played an important role economically, politically, culturally and religiously, not only in the history of Banat, but also in the history of Transylvania. The study aims to reconstruct the most important aspects in the history of Lipova in the first half of the sixteenth century until the Ottoman conquest in 1552. Seated next to Mures Lipova turns into an important port for rafts and small boats that circulated Mures, especially for transportation of salt. Meanwhile, Lipova possess and salt deposits, which were paid in kind "wages" of royal officials in Transylvania. The oldest guilds in the county of Arad, Lipova are the city, dating from the first half of the sixteenth century. Documents relating to guilds in Lipova, from around 1550, when during the siege by Ottoman troops under Ulama Pasha were destroyed suburbs, where there was hatter guild headquarters. In Lipova were active in the first half of the sixteenth century, guilds of goldsmiths, carpenters, tailors, wheelwrights, spring makers, shoemakers, butchers and millers. During the battles for the throne in the first half of the sixteenth century, the city Lipova endorses John Zápolya case that for a while and has established headquarters right here. Rewarding loyalty townspeople in 1529 gave Ioan Zapolya to Lipova same freedoms and privileges enjoyed free royal towns but this privileged status was nipped in the Ottoman conquest. Lipova urban authorities have issued several documents which refer mainly to economic realities. In terms of urban administration, Lipova no different from other cities in Hungary. Lipova town was governed by a county mayor, helped the government by 12 jurors. In the sixteenth century, rebuilt several Lipova Orthodox bishops. Ottoman documents from 1554 mentions the Serbian Orthodox Bishop Nestor in Lipova town but a Serbian Orthodox bishop appears Lipova Orthodox bishop since 1542. Authority expanded the geographic area represented by the Mures valley below.

Keywords: city, economy, church, guilds, conquest

În Evul Mediu, Lipova a jucat un rol important economic, politic, cultural și religios, nu numai în istoria Banatului, ci și în istoria Transilvaniei. Numeroase documente medievale se referă la o serie de momente și aspecte din istoria unui oraș mai important ca Aradul, până la începutul veacului al XVIII-lea. Studiul nostru își propune să reconstituie cele mai importante aspecte din istoria orașului Lipova în prima jumătate a veacului al XVI-lea, până la cucerirea otomană, în 1552.

Lipova- viața economică

Date despre producția cerealiară în Evul Mediu, în comitatul Arad, avem relativ puține. Inventarul domeniului Șoimoșului din 1513-1514 menționează o producție agricolă de 2579 câble de grâu, 1093 câble de ovăz și 5 câble de orz provenite din dijmă, la care se mai adaugă 3567 căpițe de grâu netreierat. Din conscripție reiese că o căpiță se compunea din peste 27 de snopi și ca atare se poate considera circa ½ câblă pe o căpiță. Rezultă astfel încă 1784 de câble

de grâu, deci în total 4362 câble de grâu¹. Deoarece inventarul domeniului Șoimoș nu precizează dacă este vorba despre producția unui singur an agricol, respectiv ce cantitate provenea din producția alodială, nu se pot obține concluzii definitive. Se poate presupune un oarecare comerț cu cereale din partea țăranilor, dar unul modest, neputând să depășească 10-20% din producția acestora.

Începând cu secolul al XVI-lea, întreaga climă continentală se schimbă, intrându-se pe la 1540/1550 în "mica eră glaciară", caracterizată printr-o înăsprire a climei și variații bruște între iernile geroase și verile secetoase, aducătoare de calamități². Recoltele bune corespund îndeosebi anilor cu ierni având zăpadă abundentă sau veri însorite, călduroase, cele mediocre se înregistrează în anii mai ploioși iar cele slabe în anii foarte ploioși, cu inundații sau cu ierni aspre, uscate și veri secetoase, cunoscând și invaziile de lăcuste. În anul 1542, o mare parte din recolta de grâu a fost distrusă în comitatul Arad, inclusiv în zona Lipovei, de o invazie pustiitoare a lăcustelor³.

În veacurile XV-XVI, vinul reprezenta cel mai prețios produs din părțile Aradului, fiind considerat un articol de primă necesitate și foarte căutat. În anul 1515, Ursula Danciul a vândut o vie în jurul Lipovei, cu suma de 88 florini, un preț bun. În același timp, vii lăsate în paragină sau vândut cu doar 3 florini, ca cea din dealul Fienilor din Lipova⁴. Pe domeniul cetății Șoimoș, la sfârșitul secolului al XV-lea și în primii ani ai veacului al XVI-lea, dijma din stupii de albine era înregistrată sub denumirea de "banii albinelor" și însemna unul din zece, iar sub 10 se răscumpăra cu 2 dinari de stup⁵. Pădurile cu luminișuri mari ofereau condiții prielnice creșterii albinelor.

Așezat lângă Mureș, Lipova se transformă într-un port important pentru plutele și corăbiile mici care circulau pe Mureș, în special pentru transportul sării. În același timp, Lipova posedă și **depozite de sare**, din care se plăteau în natură „saliile” unor dregători regali din Transilvania. În *Raportul privind exploatarea salinelor din Transilvania* (1528), Hans Dernschwam "de Hradeczin" (1494-1568) se referă la cetatea și târgul Lipova (ca "foste proprietăți ale contelui Jorgen, acum ale lui Radicz"- sârbul Bosic Radicz, partizan al regelui Ioan Zápolya) dar și la camera de sare din Lipova⁶. În *Chorographia Transilvaniei*, tipărită de Reicherstorffer la Viena în 1550, Lipova este menționată ca un port pe Mureș pentru transportul sării din Transilvania spre Seghedin (Ungaria) și spre Belgrad și Serbia⁷. La camera de sare din Lipova, "magulatorii" numărau bolovanii de sare, printre aceștia numărându-se și Ioan diacul (conform raportului din lunile martie-aprilie 1552 despre veniturile regești din Transilvania, redactat de Georg Werner)⁸. De la Turda și de la Ocna Sibiului, sarea era transportată cu luntrele și căruțele spre Lipova⁹.

Documentele emise de autoritățile urbane ale Lipovei consemnează **negustori** (Paulus Kalmar, Nicolaus Kalmar, Martinus Kalmar), un **meșter arcar** (*Philippus Arcupar*), un **meșter care produce scuturi** (*Ioannes Paysgyartho*), doi **măcelari** (*Blasius Mezaros, Nicolaus*

¹ Informații și calcule realizate de David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVI*, vol. II, București, 1967, p. 25-26.

² Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *Cavalerii Apocalipsului. Calamitățile naturale din trecutul României (până la 1800)*, Editura Silex, București, 1993, p. 43-44.

³ *Ibidem*, p. 49-50.

⁴ Alexandru Mihalca, Avram Crăciun, Gheorghe Chiper, *Aspecte din istoria agrară a județului Arad*, Partea I (*Până la Marea Unire din 1918*), S.C. Gutenberg S.A., Arad, 1995, p. 34.

⁵ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. III, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986, p. 138.

⁶ ****Călători străini despre Țările Române*, vol. I, volum îngrijit de Maria Holban, Editura Științifică, București, 1968, p. 271.

⁷ *Ibidem*, vol. I, p. 225.

⁸ *Ibidem*, vol. II, volum îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), M.M. Alexandrescu –Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, Editura Științifică, București, 1970, p. 19.

⁹ *Ibidem*, vol. II, p. 35.

Mezaros), un tâmplar (*Anthonius Mensipar*) și un meșter săbier (*Stephanus Chyzar*)¹⁰. În mod indirect, menționarea numelor unor meșteri atestă funcționarea unor bresle în Lipova medievală. **Cele mai vechi bresle în comitatul Arad, sunt cele din orașul Lipova**, datând din prima jumătate a veacului al XVI-lea¹¹. Documentele referitoare la activitatea breslelor la Lipova, provin din jurul anului 1550, când în timpul asediului orașului de către trupele otomane sub conducerea pașei Ulama, au fost distruse suburbiile, unde se găsea sediul breslei pălărierilor¹². În Lipova își desfășurau activitatea, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, **bresle ale aurarilor, tâmplarilor, croitorilor, rotarilor, făuritorilor de arcuri, curelarilor, măcelarilor și morarilor**¹³. În Lipova funcționa la mijlocul secolului al XVI-lea (circa 1540-1550) o **măcelărie a orașului** (*macello civitatis*)¹⁴.

Lipova – administrația urbană

În cursul luptelor pentru tron din prima jumătate a secolului al XVI-lea, **orașul Lipova** se raliază cauzei lui Ioan Zapolya care, pentru o vreme și-a stabilit chiar aici sediul. Recompensând loialitatea orașenilor, în anul 1529 Ioan Zapolya a acordat Lipovei aceleași libertăți și prerogative de care se bucurau orașele libere regești dar acest statut privilegiat a fost curmat de cucerirea otomană. În calitate de partizan credincios la regelu Ioan Zápolya, Petru Petrovici de Suraklin a fost numit căpitan al cetății Lipova (1531)¹⁵.

Autoritățile urbane din Lipova au emis mai multe documente, care fac referiri mai ales la realități economice, păstrându-se până astăzi 13 documente, redactate în intervalul 1455-1548¹⁶. Din punct de vedere al administrației urbane, Lipova nu diferă de alte orașe ale regatului Ungariei. Orașul Lipova era condus de către un jude primar (*iudex de Lyppa, iudex civitatis Lyppa*), ajutat în conducerea treburilor publice de către 12 jurați (*iurati cives*). În anii 1516 și 1520 jude primar era *Petru faber* (fierarul) iar în perioada 1539-1544 în fruntea comunității urbane era *Petru Szabo* (croitorul).

Biserica ortodoxă din Lipova

Documentele fiscale otomane din anii 1554-1557 atestă o consistentă prezență sârbească în Lipova și în satele adiacente. Prezența sârbilor a încurajat organizarea confesională ortodoxă în oraș, precum și viața monastică¹⁷. Vlădiciei ortodocși din Lipova – Ienopole, Timișoara și Caransebeș, în cele mai multe cazuri de neam sârb, își întindeau jurisdicția spirituală asupra sârbilor ortodocși dar și asupra românilor de aceeași confesiune, care formau majoritatea covârșitoare a populației Banatului¹⁸.

Potrivit unei tradiții locale, turcii ar fi ucis un episcop ortodox în Lipova, prin 1551-1552. Documente otomane din 1554 îl menționează pe episcopul ortodox sârb Nestor în orașul Lipova dar un episcop ortodox sârb apare la Lipova încă din 1542¹⁹. Autoritatea episcopului ortodox se

¹⁰ Detalii la Adrian Magina, *Documentele autorităților urbane din Lipova (1455-1548)*, în "Banatica", nr. 23, Reșița, 2013, p. 600-601.

¹¹ Ioan Hațegan, Sorin Bulboacă, Augustin Mureșan, *Economie și societate arădeană în Evul Mediu și epocapremodernă (secolele VIII-XVIII)*, în Adrian Nițu (coord.), *Arad. Economie și societate din preistorie până la începuturile regimului comunist*, vol. I, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2016, p. 257.

¹² *Ibidem*, p. 258.

¹³ Sándor Márki, *Arad vármegye és Arad szabad kiraly város története*, vol. I, Arad, 1892, p. 181, 425.

¹⁴ Adrian Magina, *op. cit.*, p. 603.

¹⁵ Cristina Feneșan, *Constituirea Principatului autonom al Transilvaniei*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 41.

¹⁶ Adrian Magina, *Documentele autorităților urbane din Lipova (1455-1548)*, p. 599-600.

¹⁷ Adrian Magina, *Lipova at the beginning of the 17th Century. Documentary contribution*, în *Itinerarii istoriografice. Studii în onoarea istoricului Costin Feneșan*, volum îngrijit de Dumitru Țeicu și Rudolf Graf, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj – Napoca, 2011, p. 298.

¹⁸ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1991, p. 280-281.

¹⁹ Detalii la Marius Diaconescu, *Un episcop sârb la Lipova în 1542*, în "Arhiva istorică a României", I, nr. 2, 2004, p. 29-30.

extindea asupra arealului geografic reprezentat de valea Mureșului inferior²⁰. În anul 1563, un episcop ortodox cu numele **Daniil** încerca să-și cumpere casă în Lipova²¹. Nu știm sigur dacă Lipova a fost realmente sediul unei eparhii ortodoxe organizate sau doar reședința unor episcopi pribegi. De asemenea, în timpul asediului Lipovei din 1551, mănăstirea franciscanilor conventuali a fost distrusă de turci Unele informații susțin că monahii supraviețuitori s-ar fi retras, în anul 1552, la Radna, pe malul drept al Mureșului, la baza dealului Cioca Igrăș²².

Lipova – reședință politică

La 4 septembrie 1541, sultanul Soliman Magnificul hotărât ca regina Isabela, văduva fostului rege, Ioan Zapolya, să stăpânească, ca posesiune, cetățile Șoimoș și Lipova, cea din urmă fiindu-i fixată drept reședință²³. În septembrie 1541, curtea regală ungară s-a mutat de la Buda la Lipova, inclusiv regina Isabella și moștenitorul minor al tronului, Ioan Sigismund Zápolya²⁴.

Era însă evident pentru toată lumea, pentru regina Isabella și curtea sa, ca și pentru nobilime, că noua reședință impusă de sultanul otoman nu corespundea și nu convenea nici unei părți. Deși a primit în anul 1529 rangul de oraș liber regesc, Lipova era un oraș mic, departe de rostul unei capitale politice. Intervalul 1529-1541 a fost insuficient pentru dezvoltarea economică și culturală a localității, la care se adăuga, amenințător, pericolul otoman. Șederea reginei Isabella și a curții sale la Lipova a fost de scurtă durată, în luna mai 1542 mutându-se în noua reședință politică, Alba Iulia. Ulterior, în anul 1548, regina Isabella era dispusă să revină la Lipova, dar a renunțat în cele din urmă²⁵.

Familia Zápolya a stăpânit Lipova până în anul 1551, în contextul confruntărilor politice între partizanii lui Ferdinand de Habsburg, susținuți de episcopul catolic George Martinuzzi și gruparea filoturcă a familiei Zápolya, susținută de Petru Petrovici. Chiar orașul și cetatea Lipovei reprezintă unul dintre subiectele de dispută dintre cele două tabere aflate în conflict. Sprijinit de trupele generalului habsburg Castaldo, în iunie 1551, martinuzzi a reușit să îi impună lui Petru Petrovici cedarea cetăților conduse de el: Lipova, Șoimoș și Timișoara. Prin înțelegerea din 19 iulie 1551, de la Sebeș, regina Isabella și fiul ei au renunțat la coroana Ungariei, cu acest prilej fiind predate lui Ferdinand de Habsburg teritoriile din comitatul Timiș, din părțile Devei, cetățile Lipova și Șoimoș, în schimbul cărora regina beneficia de importante despăgubiri pecuniare²⁶.

Cucerirea Lipovei de către turci

În anul 1551, sultanul Soliman Magnificul decide ofensiva împotriva Banatului, implicit și a comitatului Arad. Zona vizată pentru cucerirea otomană era spațiul strategic între Dunăre, Tisa și Mureș, din imediata vecinătate a provinciilor otomane, acesta reprezentând un avanpost spre nord pentru eventuale noi cuceriri și pentru un control mai eficient asupra Transilvaniei²⁷.

În iulie –august 1551, a fost impus căpitan al Lipovei din partea lui Martinuzzi, Petho Janos de Gerse, care însă nu a avut susținerea orășenilor în fața iminentului atac turcesc²⁸. Între 6-8 octombrie s-a desfășurat primul asediu al Lipovei. Orășenii Lipovei, pentru a-și salva cetatea

²⁰ Silviu Dragomir, *Studii de istoria mai veche a românilor pe teritoriul diocezei arădane*, în Idem, *Studii de istorie medievală*, Cluj – Napoca, 1998, p. 133-134.

²¹ Gheorghe Lițiu, *Episcopia Aradului. Schiță istorică*, Arad, 1950, p. 14.

²² Sándor Márki, *Arad vármegye és Arad szabad kiraly város története*, vol.I, Arad, 1892, p. 382-385.

²³ Cristina Feneșan, *op. cit.*, p. 40-41, 44.

²⁴ *Ibidem*, p. 106.

²⁵ Stelean Boia, *Lipova în perioada Principatului (secolele XVI-XVII)*, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări*, vol. II, Editura "Vasile Goldiș" University Press, Arad, 2011, p. 8.

²⁶ Petru Iambor, *Cucerirea Banatului de către turci și transformarea lui în pašalâc (1552)*, în ****Vilaietul Timișoarei (450 de ani de întemeiere a pašalâcului), 1552-2002*, Editura Mirton, Timișoara, 2002, p. 14.

²⁷ *Ibidem*, p. 15.

²⁸ Detalii la Sándor Marki, *Arad vármegye és Arad szabad kiraly város története*, vol. II/1, Arad, 1892, pp.533-534.

și orașul de un asediu devastator, au predat-o fără lupte turcilor, după ce, în prealabil, căpitanul Petho Janos distrusese praful de pușcă și muniția, inclusiv toate piesele de artilerie²⁹. În 8 octombrie 1551 turcii au intrat în Lipova, Mehmed Sokollu ocupând o cetate fără nici un fel de apărare. Ulama bey, pașa de Bosnia, a rămas să apere Lipova împotriva creștinilor, cu circa 4000 de călăreți și pedestrași, grosul armatei otomane plecând să asedieze Timișoara³⁰.

Oștile reunite ale lui Castaldo (mercenari spanioli, valoni, nemți, italieni) și Martinuzzi (în majoritate secui) au sosit în fața Lipovei la 4 noiembrie 1551. Artileria grea a lui Castaldo a lovit cu violență zidurile, provocând mai multe breșe, spaniolii și germanii producând mari pierderi ienicerilor turci. Garnizoana turcească a lui Ulama pașa s-a închis în cetate.

Generalul Castaldo comandând mercenari spanioli și germani a ocupat o colină înaltă în partea de est, de unde putea ataca eficient orașul și cetatea Lipovei. Trupele transilvănene comandate de Martinuzzi au ocupat o poziție de luptă pe linia Mureșului iar ungurii, sub conducerea lui Andrei Báthory și Nádasdi au atacat dinspre apus. În 13 noiembrie 1551, artileria creștină a deschis focul din trei părți asupra Lipovei astfel încât zidurile cetății au cedat în mai multe locuri, urmând asaltul. În bubuitul tunurilor, mercenarii italieni conduși de Sforza Pallavicini, ajutați de spanioli și unguri au pătruns prin breșele zidurilor, învingându-i pe turci. O parte din trupele otomane în derută s-au retras în cetate în timp ce altă parte au ducit prin poarta orașului spre râul Mureș, sperând să treacă înot pe malul celălalt, dar au fost măcelăriți de cetele lui Ioan Török și Andrei Báthory³¹.

Ulama pașa a oferit capitularea Lipovei, promițând, în schimbul posibilității de retragere, cedarea Cenadului. Din voința cardinalului Martinuzzi s-a încheiat un armistițiu de 20 de zile, în 16 noiembrie, cu condiția ca, la expirarea lui, cei 300 de turci câți mai rămăseseră, să părăsească cetatea³². Martinuzzi a avut o întrevvedere cu pașa, căruia i-a oferit mijloace de transport și furnituri și a poruncit să fie însoțit până la Tisa. Dar, la plecarea din Lipova, turcii au fost atacați de trupe ungurești și, în urma încăierării, au căzut mulți din ambele tabere. Ulama pașa rănit abia a ajuns până la Belgrad³³.

Reproșându-i duplicitatea și inconsecvența, beglerbegul Rumeliei i-a cerut, în 1 decembrie 1551, lui Martinuzzi să justifice asedierea cetății Lipova de către trupele transilvănene³⁴. În Lipova eliberată a fost lăsată o garnizoană spaniolă în frunte cu Aldana, restul armatei plecând spre Transilvania, oprindu-se la castelul de la Vințul de Jos, proprietate a cardinalului, unde la 17 decembrie 1551 a fost ucis Martinuzzi de mercenarii generalului austriac Castaldo³⁵.

La aflarea veștii despre căderea Timișoarei, în 26 iulie 1552, Aldana, comandantul spaniol al Lipovei, de frica turcilor, cu toate protestele soldaților spanioli din subordine și cu insistențele altor comandanți de detașamente militare locale dispuși să reziste (ca Paul Zara, dispus să preia apărarea Lipovei)³⁶, a distrus tunurile și a aruncat în aer depozitele de praf de pușcă, fugind în

²⁹ Descrierea lui Francesco Grisellini, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, prefață, traducere și note de Costin Feneșan, ediția a II-a revăzută, Editura de Vest, Timișoara, 2006, p. 65.

³⁰ Cronicarul turc, Mustafa Gelalzade, descrie amănunțit prima cucerire a Lipovei de către otomani, în ****Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, ediție Mihai Guboglu, și Mustafa Mehmet, vol. I (sec. XV-mijlocul sec. XVII), București, 1966, p. 273-274.

³¹ Prezentarea detaliată a asediului Lipovei de către trupele creștine la Francesco Grisellini, *op. cit.*, p. 66-67.

³² Petre Iambor, *op. cit.*, p. 17-18.

³³ ****Cronici turcești privind Țările Române*, vol. I, p. 281-282.

³⁴ Cristina Feneșan, *op. cit.*, p. 201.

³⁵ Sorin Bulboacă, *Cucerirea otomană a comitatului Arad (mijlocul secolului al XVI-lea)*, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. IX, Editura "Vasile Goldiș" University Press, Arad, 2014, p. 60.

³⁶ Francesco Grisellini, *op. cit.*, p. 71.

Ardeal, astfel că turcii au putut intra în Lipova fără să întâmpine nici o rezistență³⁷. Trădarea lui Bernardo de Aldana, care a părăsit cetatea Lipovei la scurtă vreme după capitularea cetății Timișoara, a asigurat succesul operațiunilor militare turcești pe valea Mureșului³⁸.

Concluzii

Așezat lângă Mureș, Lipova se transformă într-un port important pentru plutele și corăbiile mici care circulau pe Mureș, în special pentru transportul sării. În același timp, Lipova posedă și depozite de sare, din care se plăteau în natură „saliile” unor dregători regali din Transilvania. Cele mai vechi bresle în comitatul Arad, sunt cele din orașul Lipova, datând din prima jumătate a veacului al XVI-lea. Documentele referitoare la activitatea breslelor la Lipova, provin din jurul anului 1550. În Lipova își desfășurau activitatea, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, bresle ale aurarilor, tâmplarilor, croitorilor, rotarilor, făuritorilor de arcuri, curelarilor, măcelarilor și morarilor.

În cursul luptelor pentru tron din prima jumătate a secolului al XVI-lea, orașul Lipova se raliază cauzei lui Ioan Zapolya. Recompensând loialitatea orașenilor, în anul 1529 Ioan Zapolya a acordat Lipovei aceleași libertăți și prerogative de care se bucurau orașele libere regești dar acest statut privilegiat a fost curmat de cucerirea otomană. Autoritățile urbane din Lipova au emis mai multe documente, care fac referiri mai ales la realități economice iar din punctul de vedere al administrației urbane, Lipova nu diferă de alte orașe ale regatului Ungariei. Orașul Lipova era condus de către un jude primar, ajutat în conducerea treburilor publice de către 12 jurați.

În veacul al XVI-lea, în Lipova au rezidat mai mulți episcopi ortodocși. Documente otomane din 1554 îl menționează pe episcopul ortodox sârb Nestor în orașul Lipova dar un episcop ortodox sârb apare la Lipova încă din 1542.

În Lipova și pe valea Mureșului, până la Arad, s-a instaurat administrația otomană (1552) care a durat până la sfârșitul secolului al XVI-lea, când trupele transilvane i-au învins pe turci (1595), Lipova făcând din nou parte, pentru câteva decenii, până în 1616, din Principatul Transilvaniei.

BIBLIOGRAPHY

Izvoare

****Călători străini despre Țările Române*, vol. I, volum îngrijit de Maria Holban, Editura Științifică, București, 1968.

****Călători străini despre Țările Române*, vol. II, volum îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), M.M. Alexandrescu –Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, Editura Științifică, București, 1970.

****Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, ediție Mihai Guboglu, și Mustafa Mehmet, vol. I (sec. XV-mijlocul sec. XVII), București, 1966.

Griselini, Francesco, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, prefață, traducere și note de Costin Feneșan, ediția a II-a revăzută, Editura de Vest, Timișoara, 2006.

Magina, Adrian, *Documentele autorităților urbane din Lipova (1455-1548)*, în „Banatica”, nr. 23, Reșița, 2013.

³⁷ Aurel Decei, *Istoria Imperiului Otoman*, București, 1978., p. 195.

³⁸ Cristina Feneșan, *Cultura otomană a Vilayetului Timișoara (1552-1716)*, Editura de Vest, Timișoara, 2004, p. 35.

Magina, Adrian, *Lipova at the beginning of the 17th Century. Documentary contribution, în Itinerarii istoriografice. Studii în onoarea istoricului Costin Feneșan*, volum îngrijit de Dumitru Țeicu și Rudolf Graf, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj – Napoca, 2011.

Lucrări generale

Cernovodeanu Paul, Binder Paul, *Cavalerii Apocalipsului. Calamitățile naturale din trecutul României (până la 1800)*, Editura Silex, București, 1993.

Decei, Aurel, *Istoria Imperiului Otoman*, București, 1978.

Feneșan, Cristina, *Constituirea Principatului autonom al Transilvaniei*, Editura Enciclopedică, București, 1997.

Feneșan, Cristina, *Cultura otomană a Vilayetului Timișoara (1552-1716)*, Editura de Vest, Timișoara, 2004.

Pascu, Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. III, Editura Dacia, Cluj- Napoca, 1986.

Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1991.

Prodan, David, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVI*, vol. II, București, 1967.

Lucrări speciale

Boia, Stelean, *Lipova în perioada Principatului (secolele XVI-XVII)*, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări*, vol. II, Editura "Vasile Goldiș" University Press, Arad, 2011.

Bulboacă, Sorin, *Cucerirea otomană a comitatului Arad (mijlocul secolului al XVI-lea)*, în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. IX, Editura "Vasile Goldiș" University Press, Arad, 2014.

Diaconescu, Marius, *Un episcop sârb la Lipova în 1542*, în "Arhiva istorică a României", I, nr. 2, 2004.

Dragomir, Silviu, *Studii de istoria mai veche a românilor pe teritoriul diocezei arădane*, în Idem, *Studii de istorie medievală*, Cluj – Napoca, 1998.

Hațegan Ioan, Bulboacă Sorin, Mureșan Augustin, *Economie și societate arădeană în Evul Mediu și epocă premodernă (secolele VIII-XVIII)*, în Adrian Nițu (coord.), *Arad. Economie și societate din preistorie până la începuturile regimului comunist*, vol. I, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2016.

Iambor, Petru, *Cucerirea Banatului de către turci și transformarea lui în pașalâc (1552)*, în ****Vilaietul Timișoarei (450 de ani de întemeiere a pașalâcului), 1552-2002*, Editura Mirton, Timișoara, 2002.

Lițiu, Gheorghe, *Episcopia Aradului. Schiță istorică*, Arad, 1950.

Marki, Sándor *Arad vármegye és Arad szabad kiraly város története*, vol. I - II/1, Arad, 1892.

Mihalca Alexandru, Crăciun Avram, Chiper Gheorghe, *Aspecte din istoria agrară a județului Arad*, Partea I (*Până la Marea Unire din 1918*), S.C. Gutenberg